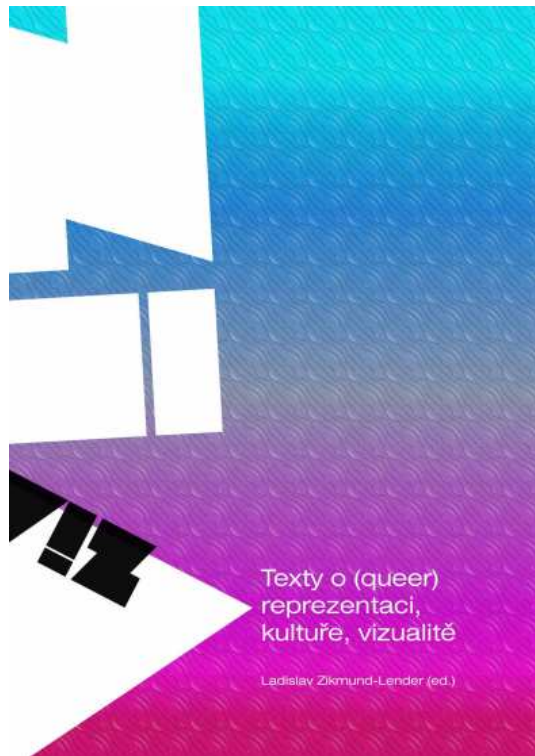

Queer vidieť a vidieť queer: Interpretácie queer vizuality a vizibility

(Zikmund-Lender, Ladislav /ed./: V!Z: Texty o /queer/ reprezentaci, kultuře, vizualitě. Praha, Charlie o. s., 2011, 48 s., ISBN 978-80-903904-8-5)

Michal Bočák, Filozofická fakulta PU, michal.bocak@gmail.com

Začiatkom roku 2011 roku vydalo queer združenie Univerzity Karlovy Charlie, pod editorským vedením Ladislava Zikmunda-Lendera, rozsahom veľký zborník textov zaoberajúcich sa vybranými problémami vizuálnej reprezentácie pohlavno-gendrovo-sexuálnych inakostí (v tomto prípade s dôrazom na sexualitu), už aj u nás pomerne systémovo zhŕňaných pod pojmom *queer*. Cieľom tejto recenzie je nielen predstaviť obsah publikácie, ale aj načrtnúť, v ktorých aspektoch by mohla byť pre uvažovanie o súčasnej kultúre užitočná, rozvinúť niektoré zo smerov uvažovania, ktoré ponúka.

Autormi/kami jednotlivých statí sú Jana Jedličková, Andrea Vatulíková, Ladislav Zikmund-Lender a Andrea Žáčková. Príspevky sú rozdelené na recenzované (prvé tri) a nerecenzované a sú doplnené fotografiami a stručnými profilmi autorov.

Jana Jedličková sa zamerala na reprezentáciu LGBT postáv v euroamerických televíznych seriáloch fiktívnej povahy od polovice 20. storočia dodnes. V texte identifikuje, časovo vymedzuje a charakterizuje etapy absencie, bipolárnej (pozitívna/negatívna) reprezentácie a stabilizácie zobrazovania LGBT postáv a ukotvuje ich údajmi o spoločensko-politickej i mediálnej situácii konkrétneho obdobia. Vzhľadom na orientáciu časti textu na postavy homosexuálne (užšie mužské homosexuálne) by bolo možné uvažovať o nahradení inkluzívneho označenia LGBT (*lesbian, gay, bisexual, transgender*) označením gay(ské) postavy. V prípade LGBT ide o vzťahovanie súčasného pomenovania na konceptuálne limitovanú minulosť: sama autorka naznačuje „automatizované“ fungovanie spojenia homosexualita – muži (s. 7) a systematickejšie objavovanie sa bisexuálnych a transgendrových postáv až od prelomu 2. a 3. etapy (s. 9). Namiesto je kritika prístupu k LGBT seriálom, založeného na priesračnej opozícii pozitívne/negatívne postavy, zabúdajúceho pri kreovaní vlastných rámcov na to, že aj ony sú len axiologickými konštruktmi. Na s. 10 sa konštatuje, že existencia „negatívnych“ LGBT postáv je skôr hypotetická, resp. že sa tieto typy v seriáloch nenašli – Jedličková však predpokladá, že sa pravdepodobne vyskytovali aspoň v spravodajstve. Niektoré javy sa zrejme objavujú „v predstihu“ vo faktuálnych žánroch (možnosť jednoznačnejšej stigmatizácie?); fiktívna tvorba môže cez reflexiu faktuálnej reprezentácie zisťovať, ako vlastne určité javy uchopiť. Pravda, „negatívne“ kultúrne fenomény (rozprávkové „zlo“) sú často konštruované abstraktne, nejednoznačne, mediátorom vo forme reálnej postavy nedisponujú (tá by bola príliš reálna, resp. príliš úzka nato, aby mohla mediovať všetky kultúrne stereotypy s javom spájané). Z

hľadiska novšieho vývinu vzťahu TV k LGBT postavám Jedličková správne poukazuje na to, že médiá na LGBT tematike nezriedka parazitujú iba z marketingových dôvodov, ako aj na postupné miznutie LGBT postáv z televíznej produkcie; taktiež opisuje špecifiká a štruktúru tzv. standpoint (v angl. jedným slovom) seriálovej produkcie, v ktorej sa LGBT tematika zobrazuje z homonormatívneho pohľadu (s očakávateľnou esencIALIZÁCIOU „z druhej strany“).

Štúdiá z oblasti fikčnej televízie je nasledovaná úvahami o lesbickej vizualite a identite z pera Andrey Vatulíkovej. V sprvu pomalšom rozbehu sa zvažuje potenciál esencIALIZÁCIE lesbického umenia (interpretovaného jednak v analógii so ženským umením, jednak ako jeho súčasť). Konceptuálne prirovnávanie lesbického k ženskému (feminínnemu?) je nosné predovšetkým pre komonsenzuálnu väzbu oboch kategórií na „biologickú ženu“ (autorka, pochopiteľne, už samotnú neutralitu pohlavia sponchybňuje), taktiež však aj preto, že obe zo spomínaných kategórií podliehajú (podobnej a súvisiacej) kultúrnej subordinácii. Niektoré tu využívané teoretické perspektívy sú vcelku dobre rozpracované v oblasti literárnej vedy (napr. otázka existencie ženského písania), ktorá by mohla poslúžiť ako zdroj pre ďalšie – dúfam, že budú nasledovať – úvahy autorky. Vatulíková ďalej reflektuje kultúrny status lesbičiek a lesbizmu, načrtávajúc (najmä gendrové) štruktúrovanie lesbickej kultúry (napr. koncepty/identity *butch/fem*, *bull dyke*) a jeho recepciu širšou kultúrou. Nezdá sa mi, že pri snahe o deesencIALIZÁCIU lesbickej identity (v kapitole *Postmoderní lesbické „já“*, s. 22) je vhodné používať slovo kultúra v spojení gay kultúra v úvodzovkách: z kontextu to vyznieva tak, akoby gay „kultúra“ „znečisťovala“ lesbickú kultúru svojou „temnou stránkou“ (uvedené sú sexuálne pomôcky, porno atď.). Domnievam sa, že Vatulíkovej textu by bola prospela jednoznačnejšia selekcia informácií, ako aj ich lepšie prepojenie. Čitateľa/ku venujúceho/u sa populárnej kultúre (mňa osobne v každom prípade) by potešilo rozvinutie výrazne aktuálnych záverečných častí textu (lesbické telo, barbíny v postmoderne).

V treťom texte zborníka Ladislav Zikmund-Lender uvažuje o vzťahu queer stereotypov a vizuálnej kultúry (užšie vizuálneho umenia). Autor teoreticky interpretuje proces vzniku stereotypu, pričom na jednej strane zdôrazňuje pozitívnosť sprehľadňovania reality diskurzívnou komunitou, no, na strane druhej, poukazuje na problematické dôsledky tohto pragmatického prístupu, spočívajúce v redukcii reprezentácie, a teda aj perspektívy, ktorou na realitu napokon nahliadame. Zikmund-Lender opisuje fungovanie stereotypov nielen v oblasti gendru, ale napr. aj národnosti či etnicity, čo možné úvahy o identite vhodne rozširuje smerom k intersekcionalite. V časti o gendrovom rozdelení rol subjektu a objektu (s. 30) mohol byť aspoň v poznámke spomenutý koncept *gaze* (hoci autor pracuje s výrazmi *pohľad* či *právo pohľadu*, ktoré môžu byť chápané ako preklady termínu). Zikmund-Lender sa ďalej pýta, ako funguje stereotypizácia v prípade „neviditeľných“ identít, akou je, podľa neho, sexualita (s. 31). V tomto smere by sa, pravdaže, dalo uvažovať širšie: o čo (a prečo) je sexualita menej viditeľná než gender či rasa? „Gestá, výrazy, pohľady, to všetko sú kultúrne znaky použiteľné iba vtedy, keď nositeľ chce neviditeľné urobiť viditeľným,“ píše sa v texte. Ale: naozaj je vizibilita sexuality natoľko pevne determinovaná vôľou subjektu? Gestá, výrazy, pohľady atď. sú zrejme závislé nielen od toho, či ich vedome performujeme, ale aj od toho, či sú ako *queer* interpretované – a o tom rozhoduje majorita neraz bez akejkolvek kontroly zo strany subordinovaných. Autor, odkazujúc na presiaknutosť inštitúcií (napr. múzea) heterosexuálnou (a beloškostou), v závere nabáda, aby sa výklad umenia nesústredil len na formálne aspekty artefaktov, ale aby sa neustále pokúšal o jeho kultúrno-politické ukotvovanie: veda (o umení) ani múzeum nemôžu byť neutrálnymi médiami vývinu umenia, naopak, musia odkrývať jeho diskurzívnu podstatu, pričom dekonštrukcia vizuálnych stereotypov je ich základným prostriedkom. Autorský prístup k bezpochyby základnému objektu (subjektu?) queer vizuality je jasne konštruktivistický, keď autor vraví, že queer telo „bolo potrebné zrodiť“ (s. 33; zaujímavým príkladom je *cruising*). Je to ďalší rozhodujúci aspekt aktuálnej interpretácie fungovania reprezentácie: dekonštruktivistickú optiku,

uplatňovanú z pozícií gender studies a queer studies na spochybnenie binarít pohlavia, gendru a túžby a neskôr aj na dekauzalizáciu ich vzájomných vzťahov, je nevyhnutné priebežne obracať aj na samotné queer (LGBTIAQ...) identity a reprezentácie, na pripomínanie si toho, že i esencIALIZÁCIA marginalizovaných skupín je len praktika s politickým významom.

Andrea Žáčková mapuje vo štvrtom príspevku gayské a lesbické umenie (film, literatúru, výtvarné umenie a hudbu) v Čechách, predkladajúc kritickú diachronno-synchronnu reflexiu kľúčových autorov/iek a diel vo vybraných oblastiach umenia. Tým, ktorí/é čítajú zborník od začiatku do konca, určite neunikne skutočnosť, že Žáčkovej text nastoľuje podobné otázky ako tie, ktoré nájdeme v predchádzajúcich príspevkoch: napr. na s. 37 rezonujú kategórie z textu Jedličkovej, na s. 40 zas otázky o identite iného (ženského, homosexuálneho) umenia, formulované temer identicky s Vatulíkovou. Takáto redundancia publikačnému celku vôbec neškodí – naopak, podľa mňa, prirodzene poukazuje na to, že (queer) uvažovanie o queer fenoménoch sa už aj v našej oblasti štandardizuje. Aj tento text balansuje na hrane „vpísané/vyčítané“ queer významy; queer čítanie napr. identifikuje ako „jedinú možnosť“ queer publik v socialistickom Československu (s. 37) dopracovať sa ku queer významom (a teda dať význam vlastnému subjektu). Poslednej časti, venovanej gayskej a lesbickej hudobnej scéne a konštatujúcej prevalenciu gayskej (či na gayov vzťahovanej) produkcie, možno vytknúť príliš zjednodušujúcu (aj keď asi dobovo symptomatickú) redukciu na klubovú scénu v rámci gayskej subkultúry a miestami výrazný kultúrny optimizmus.

Záverečná stať zborníka, opäť v autorstve Zikmunda-Lendera, zameraná na sexualizáciu mužov uniformami, predovšetkým v gayskej subkultúre, je prepojením teoretických konceptualizácií s queer čítaním vybraných obrazov. Autor naznačuje možné queer interpretácie, zároveň však pochybuje o ich príčinách; ich význam, ako je to pre koncept queer čítania, poučený auditoriálnym obratom kultúrnych štúdií, príznačné, hľadá nielen vo vnútrotextových indiciách, ale v interpretácii samotnej. Tvrdenie „[p]okiaľ by bola mužnosť spojená s penetráciou, potom je polovica gay mužov plne maskulínna a polovica vôbec“ (s. 45) chápem síce v danom kontexte ako snahu spochybniť „prirodzenosť“ väzby maskulinity a penetrácie, avšak sekundárne výroky podporuje predstavu *top/bottom* binarity gay sexu. Aj keď sa na s. 47 (vo vzťahu k tvorbe Toma of Finland) hovorí o „platónskom“ posilňovaní maskulinity gay sexom, v interpretácii by sa žiadalo explicitnejšie formulovať chápanie uniformy ako legitimizácie sexu mužov: nazdávam sa, že uniforma tvorí insígniu nespochybniteľnej maskulinity, takže súc v nej (t. j. súc legitimizovaný patriarchálnym poriadkom – iba zdravý, zdatný = hoden uniformy) si subjekt môže robiť, čo chce (nielen v sexe, ale v akejkoľvek oblasti; vidno to na tom, ako ľahko sociálne /= maskulínne/ inštitúcie odpúšťajú vojakom to, čo by inde bolo striktné odsúdené), bez ohrozenia maskulinity. Analógie, pri ktorých hypermaskulinita legitimizuje (dokonca aj) gay sex inak heterosexuálne identifikovaných (teda gaystvom „nepoznačiteľných“) aktérov, nájdeme aj v súčasnej kultúre; nielen vizuálnej (napr. v porne), ale aj tej „žitej“.

Hoci sú príspevky vo *V/Z* tematicky rôznorodé, knižka vyzerá na pohľad jednoliato a veľmi príjemne. Autorské profily s fotografiami pôsobia v obsahovo hutnom texte osviežujúco. Samozrejme, možno by bolo vhodné vyvarovať sa v budúcnosti ružovo-modrému klišé vizuálu kníh z oblasti gendrových a queer štúdií: prinajmenšom zainteresovaní/é síce hneď vedia, o čom publikácia bude – načo však takto zvýrazňovať domnelú binaritu gendru, ktorú sa snažíme dekonštruovať?

Domnievam sa, že zvolený publikačný mód, pohybujúci sa – tak to z textov cítim, tak je to pre queer studies typické – na hranici akademizmus/aktivizmus (ostrosť ktorej je práve vednými poliami dekonštruujúcimi maskulínny binárny poriadok nepretržite spochybňovaná), je veľmi produktívnou cestou. Navyše, je potešiteľné, že editor (mimochodom, v oblasti queer interpretácie umenia individuálne i editorsky veľmi produktívny) dal priestor mladej generácii, ktorá vo svojich textoch preukazuje znalosť aktuálnej (populárnej) kultúry a

schopnosť kritického uvažovania o nej. Nie všetky texty (či nie všetky ich časti) sú konceptuálne dotiahnuté, zato sú v mnohých momentoch minimálne také inšpiratívne ako queer publikačný kánon. Moje odporúčanie pre čitateľov/ky tejto recenzie je teda jednoznačné: „Viz V!Z!“

Poznámka: Zborník, rovnako ako množstvo ďalších zaujímavých publikácií, možno nájsť aj v elektronickej verzii v sekcii *Books* profilu Ladislava Zikmunda-Lendera na akademickej sieti *Academia.edu* (<http://independent.academia.edu/LadislavZikmundLender/>).

Táto recenzia bola vytvorená realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra* na základe podpory operačného programu *Výskum a vývoj* financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.